

maraton

Paní Curieová

Ève Curieová

m

Paní Curieová

Ève Curieová

Paní Curieová

přeložila Eva Sgallová

Praha 2021

maraton

Copyright © 1937 by Doubleday, Doran & Company, Inc.
Czech edition © Maraton, 2021
Translation © Eva Sgallová - dědicové c/o DILIA, 1959
Afterword © Dana Drábová, 2021

ISBN 978-80-907771-8-7

Úvod

Marie Curieová naplnila svůj život tolika skvělými činy a myšlenkami, že bych její osud nejraději vyprávěla jako legendu.

Byla chudá, krásná, patřila k utlačovanému národu.

Silná touha ji přiměla opustit vlast, Polsko. Odjíždí studovat do Paříže, kde prožívá léta chudoby a osamění.

Tam potká muže stejně geniálního, jako je sama. Provdá se za něj. Prožívají vzácně šťastné manželství. Manželé Curieovi objevují po nejpornější námaze zázračný prvek radium. Jejich objev přinesl nejen zrod nové vědy a nové filozofie – ale také lék proti jedné strašné lidské chorobě.

A právě v okamžiku, kdy se její vědecká sláva rozlétla světem, stihne Marii krutá životní rána – smrt jí vyrvala jejího úžasného partnera.

Přes duševní utrpení a fyzickou bolest pokračuje sama v práci a s úspěchem rozvíjí vědu, kterou vytvořila společně se svým mužem.

Pro zbytek svého života se neustále rozdává. Raněným ve válce dává svou oddanost i zdraví. Později věnuje své rady, své znalosti a každou hodinu svého času svým žákům, budoucím vědcům, kteří za ní přicházejí ze všech koutů světa.

Odmítá bohatství, lhostejně přijímá pocty, a když splnila své poslání, vyčerpaná umírá.

Kdybych tento až mytický příběh jen trochu přikrášlila, udělala bych velkou chybu. Nepopsala jsem jedinou událost, kterou si nejsem jistá. Nezkreslila jsem ani jednu důležitou větu, nepřimyslela jsem si barvu šatů. Všechny ty události se staly, všechna ta slova byla pronesena.

Svým polským příbuzným, a zvláště starší sestře mé matky, paní Dłuské, která byla její něžnou kamarádkou, vděčím za cenné dopisy a přímá svědectví o mládí velké ženy. Atmosféru pozdějších let mi pomohly vykreslit osobní poznámky a krátké biografické údaje zanechané samotnou Marií Curieovou, ale také nesčetné úřední zprávy a moje korespondence s francouzskými a polskými přáteli, kterým nevím ani jak poděkovat, vzpomínky mé sestry Ireny Joliotové-Curieové, mého švagra Frédérica Jolioty i moje vlastní vzpomínky.

Chtěla bych, aby čtenář z kratičkých životních záběrů neustále cítil to,

co je u Marie Curieové ještě vzácnější než její dílo a zajímavý život: stálost charakteru, pracovitost, neúprosná inteligence a obětavost bytosti, která uměla všechno dávat a nic nepřijímat, a konečně srdce, výjimečně čisté, které nic, ani nejhluchnější sláva či protivenství nemohlo poskvrnit.

Právě pro tuto čistotu srdce se Marie Curieová dokázala zřící výhod, jež géniům přináší sláva.

Trpěla tím, že by se měla stát osobností, jakou z ní svět chtěl mít. Byla tak přísně skromná, že si do konce života nebyla schopná vybrat žádný z těch postojů, které diktuje sláva: nebyla vtíravá ani naučeně milá, nenutila se do přísnosti, nedávala na odiv svou skromnost.

Neuměla být slavnou ženou.

Když jsem se narodila, bylo mé matce třicet sedm let. Ve chvíli, kdy jsem vyrostla natolik, že jsem ji mohla dobře poznat, to už byla starší slavná žena. A přesto je mi její role „slavné vědecké pracovnice“ ze všech nejvzdálenější, nepochybně proto, že Marii Curieovou ani nenapadlo, že je slavná. Zdá se mi naopak, že jsem vždy – jako bych ji znala už dávno předtím, než jsem se narodila – žila vedle Marie Skłodowské, chudé studentky zmlitané sny.

A této mladé dívce se Marie podobala i v okamžiku smrti. Po velmi dlouhé a tvrdé kariéře nevypadala ani při smrti vznešeněji nebo poníženeji. I poslední den byla něžná, pevná, bojácná, zvědavá jako v dobách svých těžkých začátků.

Takové zesnulé nebylo možné svatokrádežně vystrojit okázalý pohřeb, jaký vlády zařizují pro své slovutné muže. Na malém venkovském hřbitově mezi letním kvítím se pro ni konalo nejtišší a nejprostší možné rozloučení, jako by se život, který právě skončil, podobal tisícům jiných.

Přála bych si být nadanou spisovatelkou, abych mohla vykreslit onu věčnou studentku, o které Einstein řekl: „Paní Curieová je ze všech slavných osobností jediná, kterou sláva nezkazila.“ Bylo to tím, že sledovala dráhu vlastního života, čistého a přirozeného, jako pozorovatel, téměř netečná ke svému výjimečnému osudu.

Ě. C.

DÍL PRVNÍ

Děti Skłodowských, zleva Zoša, Hela, Marie, Józef a Broňa

Jako každou neděli zavládlo v lyceu v Novolipkách hluboké ticho. Pod kamenným průčelím s nápisem „Chlapecké gymnázium“ vyvedeným v azbuce jsou hlavní vrata zavřena na zámek a sloupový vestibul vypadá jako opuštěný chrám. Život z této dlouhé a nízké jednoposchodové budovy někam uprchl, opustil jasné učebny, v nichž vyrovnaně stojí černé lavice poškrábané chlapeckými nožíky a vyrytými monogramy. Jen v kostele Panny Marie vyzvánějí k nešporám a chvílemi sem z ulice dolehne kodrcání vozíku nebo líný klus drožkářské kobylinky. Za plotem školního dvora kvetou čtyři útlé, zaprášené šeríky a vyšňoření chodci se překvapeně otáčejí za sladkou vůní. Je horko, třebaže je teprve konec května. Ve Varšavě je slunce stejně kruté, stejně prudké jako mráz.

Ale přece sváteční klid něco ruší. Z levého křídla budovy, kde v přízemí bydlí Władysław Skłodowski, profesor fyziky a zástupce ředitele gymnázia, doléhá na dvůr tlumená ozvěna jakési tajuplné činnosti. Nepravidelné údery kladiva? Pak rámus, jako když padá lešení – a já-sot. A zase rány... A stručné rozkazy:

„Helo, došla mi munice!“

„Věž, Józefe, miř na věž!“

„Uhni, Maño!“

„Proč? Vždyť ti nesu kostky.“

„Jů, jé, jé!“

To byla trefa. Dřevěné kostky se s rámusem řítí na vyleštěnou podlahu, věž už neexistuje. Křik sílí, střely létají a zasahují cíl...

Široká čtvercová místnost s okny na gymnazijní dvůr se změnila v bitevní pole. Čtyři dětské postele stojí v rozích. Čtyři děti ve věku od pěti do devíti let si tu hrají na válku. Hulákají, až uši zaléhají. Strýček, vášnivý hráč whistu a pasiánsu, daroval dětem manželů Skłodowských k Vánocům stavebnici, ale určitě netušil, jak jeho daru použijí. Józef, Broňa, Maňa a Hela několik dnů pečlivě budovali hrady, mosty a kostely podle předloh, které našli v krabici. Ale velmi brzo kostky a kvádry našly své pravé uplatnění: dubové válečky

zastupují dělostřelectvo, malé krychličky jsou dělové koule a stavitelé se stali polními maršály.

Józef se válí na břicho po podlaze, dobývá nová území a soustavně pálí po nepříteli. I v nejlítějším boji si jeho zdravý dětský obličej zachovává vážný výraz, jak se sluší na velitele armády. Je nejstarší, nejchytřejší ze čtyř sourozenců. A taky jediný muž. Kolem něho ženské, samé holky. Všechny jsou oblečeny do stejných nedělních šatů s nabíranými límečky a do tmavých zoubkovaných zástěrek...

Člověk musí být spravedlivý: děvčata se drží dobře. Oči Józefovy spolubojovnice Hely hoří divokým zápallem. Hela má vztek na svůj věk, je jí teprve šest a půl. Chtěla by házet kostky ještě dál a závidí ty dva roky navíc Broně, výrazné buclaté osůbce, jejíž světlé vlasy se míhají ve vzduchu, když hájí své vojsko v mezeře mezi okny.

Vedle Broni sbírá municí malinká pobočnice v tmavé zástěrce, běhá od praporu k praporu, namáhá se, tváře jí planou, rty má vyprahlé od křiku a smíchu.

„Maňo!“

Už ji mají! Holčička se v plném běhu zarazí, pustí zástěru, kterou si přidržovala na prsou. Zásoba kostek se vysypala na zem.

„Co to tady vyvádíte?“

Zoša, nejstarší z pěti dětí Skłodowských, právě vešla do pokoje. Přestože jí není ještě ani dvanáct, vedle svých mladších sourozenců vypadá jako dospělá. Popelavě světlé vlasy sčesané dozadu jí splývají na ramena. Má nadšený výraz ve tváři a zasněné, něžně šedé oči.

„Maminka říkala, že už si moc dlouho hraješ. Máš toho nechat!“

„Když ona mě Broňa potřebuje... nosím jí kostky...“

„Maminka řekla, že za ní máš přijít.“

Po chvíli váhání se Maňa chytne sestřiny ruky a poslušně odejde. V pěti letech válčení člověka zmáhá a unavené holčičce není vlastně úplně proti mysli, že musí boj opustit. Z vedlejšího pokoje ji laskavě volá něžný hlas:

„Maňo, Maňuško, má Ančovičko...“

V Polsku vášnivě milují zdobněliny. Zofii se u Skłodowských odjakživa říkalo Zoška, tak se jmenuje nejstarší z děvčat. Broňa – to je Bronisława, z Heleny se stala Hela a z Józefa Jožo. Ale žádnému z dětí

se nedostalo tolika něžných jmen jako Marii, nejmladší, miláčkovi celé rodiny. Běžně jí říkají Maňa, Maňuška je něžnější a Ančovička vznikla jako veselá přezdívka. Dostala ji v kolébce.

„Ty moje Ančovičko, jsi celá rozčuchaná... a rudá...”

A půvabné ruce, velmi bledé a velmi štíhlé, upravují rozvázané stuhy zástěrky a přihlazují krátké vlnité vlasy, rámuující umíněný obličej budoucí vědkyně. Dítě si pomalu oddychne a uklidní se.

Maňa svou matku bezvýhradně miluje. Domnívá se, že nikdo na světě nemůže být tak půvabný, moudrý, tak hodný...

Paní Skłodowská je nejstarší dcerou ze zemanského dvora. Její otec Feliks Boguski patřil k oné drobné statkářské šlechtě, které bylo v Polsku víc než dost. Výnos vlastních chudých statků mu k živobytí nestačil, a proto musel spravovat majetky bohatších statkářských rodin. Jeho manželství mělo romantickou předeihu: zamiloval se do mladé šlechtičny, chudé, ale urozenější než on, unesl ji a tajně si ji vzal proti vůli jejích rodičů. Léta plynula, ze svůdce se stal ustrašený zimomřivý stařík a z jeho milenky hašteřivá babička.

Ze šesti dětí byla paní Skłodowská jistě nejvyrovnanější a nejvzdělanější. Nehyzdí ji žádná slovanská „výstřednost“. Neoddává se rozmarnému snění, není prudká ani neklidná. Škola ve varšavské ulici Freta jí dala vynikající vzdělání. Rozhodla se pro učitelskou dráhu a stala se profesorkou a nakonec i ředitelkou školy. Když ji Władysław Skłodowski roku 1860 požádal o ruku, vybral si dokonalou manželku. Nemá majetek, ale je urozená, zbožná a pracovitá. Čeká ji klidná budoucnost. Je rovněž hudebně vzdělaná: hraje na klavír a kouzelným zádumčivým hlasem zpívá soudobé romance.

A navíc – je nesmírně krásná. Vzácná fotografie ze svatby nám ukazuje pravidelný obličej, hladké, těžké vlasy prostě spletené do copů, dokonale klenuté obočí, mírný a cudný pohled šedých očí mandlového tvaru, jaké mívají Egypťanky.

Lidé říkají, že se manželé k sobě dobře hodí; také rodina Skłodowských patřila k oné drobné šlechtě, která zchudla polskou tragédií. Kolébka rodu, Skłody, to je několik statků asi sto kilometrů severně od Varšavy. Jméno Skłodowských má mnoho rodin spřízněných

jen vzdáleně, ale původem ze Skłodů. Podle běžného zvyku udělil kdysi zeman svým poddaným právo užívat jeho erb.

Přirozeným zaměstnáním těchto rodin byla práce na rodné hroudě. Ale v těžkých, neklidných dobách panství zchudla a rozpadla se. V 18. století vlastnil přímý předek Władysława Skłodowského ještě několik set hektarů půdy, žil v blahobytu a jeho děti mohly vést snadný život statkářů, ale na Józefa, otce mladého profesora, už skoro nic nezbylo. Rozhodnut zlepšit své nevděčné postavení a udělat čest jménu, na něž byl hrdý, šel tento Skłodowski studovat. Po životní dráze, naplněné dramatickými revolučními událostmi a válkami, se s ním setkáváme jako s ředitelem chlapeckého lycea ve významném městě Lublinu. Je to první intelektuál v rodině.

V rodinách Boguských a Skłodowských bylo hodně dětí: v jedné šest, v druhé sedm. Statkáři, ředitelé škol, notář, jeptiška... A pár podivínů. Jeden z bratrů paní Skłodowské Henryk Boguski byl nenapravitelný diletant, který si myslel, že je geniálně nadán pro nebezpečné podnikání. A Zdzisław Skłodowski, profesorův bratr, světák a hazardér, studoval v Petrohradu, jako voják se účastnil polského povstání, pak psal v toulouském exilu básně, a nakonec po návratu do vlasti pracoval kdesi na venkově jako notář, neustále na hraně mezi bohatstvím a úpadkem.

V obou rodech najdeme romantické povahy vedle vyrovnaných charakterů, rozvážlivce vedle potulných rytířů.

Marie Curieová měla rozvážné rodiče. Její tatínek po vzoru svého otce vystudoval na petrohradské univerzitě přírodní vědy, pak se vrátil do Varšavy, kde vyučoval matematiku a fyziku. Matka v té době vedla úspěšně penzionát, kam přicházely za vzděláním dcery z nejlepších rodin. Celých osm let rodina bydlí v prvním patře domu v ulici Freta. A každé ráno, ve chvíli, kdy učitel překračuje práh bytu, od jehož oken vedoucích do dvora se táhnou jako girlandy lehké balkony, se z předních místností ozývá štěbetání mladých slečen, očekávajících první hodinu.

Ale roku 1868, když byl Władysław Skłodowski jmenován profesorem a zástupcem ředitele na gymnáziu v Nowolipkách, se jeho žena

Bronisława Skłodowska, matka Marie Curieové

musí přizpůsobit změně. Nemůže bydlet v bytě, na který má ze své funkce právo její manžel a zároveň si ponechat vedení penzionátu a vychovávat pět dětí, které přivedla na svět. Paní Skłodowská s lítostí opouští dívčí ústav a odchází z ulice Freta, kde se před několika měsíci, 7. listopadu 1867, narodila Marie Skłodowská, malá Maňuša...

„Copak, Ančovičko, spíš?“

Maňa, skrčená na nízké stoličce u matčiných nohou, zavrtí hlavou.

„Ne, maminko... je mi dobře.“

Paní Skłodowská ještě jednou přejede prsty čelo své nejmladší. Toto pohlazení je pro dítě tou nejkrásnější něžností. Pokud se malá Maňa pamatuje, matka ji nikdy nepolíbila. Neumí si ani představit větší štěstí než přikrčit se u této přemýšlivé ženy a vycítit z takřka nepostižitelných známek, z věty, z úsměvu, z láskyplného pohledu nesmírnou něhu, která ji chrání a bdí nad jejím osudem.

Nechápe ještě kruté důvody těchto zvyků a izolace, k níž se matka odsoudila. Paní Skłodowská je těžce nemocná. První známky tuberkulózy se projevily po Maňuščině narození a za pět let, přes lékařský dohled a léčení, nemoc značně pokročila. Ale jako statečná křesťanka si přeje, aby její nemoc doma nebyla příliš vidět. Je pořád na nohou, vždy pěkně oblečená, vede život pracovitě hospodyně a všichni si myslí, že je zdravá. Proto přijala přísná životní pravidla: používá svůj vlastní příbor, nikdy nelíbá syna a dcery. O strašné nemoci nemá drobotina Skłodowských ani tušení... Občas z vedlejšího pokoje zaslechnou krátké záchvaty suchého kašle, na profesоровu tvář dolehne smutný stín a nedávno k večerní modlitbě připojili větu „Navrať zdraví mamince...“

Mladá žena vstává a něžně se vymaňuje z dceřina objetí.

„Nech mě, Maňušo, mám práci.“

„Můžu tu zůstat? Můžu si číst?“

„Jdi radši do zahrady. Je tam krásně!“

Při zmínce o čtení zrudly Maniny tváře zvláštní nejistotou. Loni na venkově se Broňa nudila, když se musela učit číst, a tak si mladší sestru vybrala jako pokusného králíka. Hrála si na učitelku. Několik týdnů rovnaly holčičky, často v dost podivném pořadí, za sebe písmenka vystříhaná z lepenky. A potom jednoho rána, když Broňa

před rodiči koktala jednoduchý text, jí netrpělivá Maňa vytrhla otevřenou knihu z ruky a takřka plynule přečetla první větu. Polichocena tichem, které ji obklopilo, ve vzrušující hře pokračovala. A najednou se cítila zmatená. Podívala se na překvapené tváře rodičů, pak na nadurděnou Broňu, zabreptala něco nesrozumitelného a nezadržitelně se rozplakala. Místo chytrého dítěte tu najednou hořce naříkalo obyčejné čtyřleté děvčátko a plačky opakovalo:

„Nezlobte se, já ne naschvál... Já za to nemůžu... Broňa za to taky nemůže!... Vždyť je to tak jednoduché!“

A zoufale si přála, aby jí rodiče odpustili, že se naučila číst.

Od této památné události se naučila malou i velkou abecedu a žádné zvláštní pokroky neudělala jen proto, že se rodiče neustále zdráhali svěřit jí knihu. Jako rozumní pedagogové se obávali, že dcera předčasně vyspěje, a pokaždé, když natahovala ruku po nějakém svazku s velkými písmeny, kterých se v bytě našlo dost a dost, ji nabádali: „Nechceš si radši hrát s kostkami...? Kde máš panenku? Zazpívej mi něco...“ Anebo jako dnes: „Raději se proběhni po zahradě...“

Maňa se pokradmu zatoulá ke dveřím, kterými před chvílí přišla. Pád kostek na podlahu, křik, který doléhá až k ní, jí dokazují, že na cestu do zahrady sotva najde společníka. Ani z kuchyně jí nekyne žádná naděje, odtamtud doléhá jen stálý šum – podle halasu kolem plotny služebné právě připravují večeři.

„Půjdu pro Zošu.“

„Jak chceš...“

„Zošo... ZOŠKO!“

Ruku v ruce kráčí obě sestry přes úzký trávník – místo každodenních honiček a her na slepou bábu –, jdou podél budovy lycea, pak otevrou dveře prožrané červotočem a vejdou do velké, rovné zahrady. Z chudého trávníčku a ze stromů uvězněných mezi zdmi se zdvíhá slabá vůně půdy, venkova.

„Zošo, pojedeme brzo do Zwoly?“

„Ještě ne, nejdřív v červenci. Ty si pamatuješ na Zwolu?“

Maňa má obdivuhodnou paměť. Pamatuje si všechno: potůček, kde se minulé léto celé hodiny brouzdala se sestrami, jak potají vyráběly mejdlíčka z bláta a v zašpiněných sukních a zástěrkách je sušily na

prkně, o kterém věděly jen ony. Staré lípy, kam někdy vylezlo sedm spiklenců – bratranců a kamarádů – a kam vytahovali „maličkou“ s příliš slabýma ručkama a krátkýma nohama. Pamatuje si, jak silné větve pokrývali kobercem z křehkých zelných listů a do vystlaných dutin ukrývali zásoby angreštu, sladké mrkve a třešní...

Pamatuje se na Marki, na vyhřátou půdu, kam se Józef chodil učit násobilku a kde Maňu málem pochovali do hromady zrní. A na starého Skrzypowského, který uměl tak vesele práskat bičem, když jel v bryčce. A na koně strýce Xaweryho!

Prázdniny těchto městských dětí mívaly vždycky opojnou příchut'. Jediná jedna větev z jejich početné rodiny se usadila ve městě – a v každé provincii najdete nějaké Skłodowské a Boguské, kteří hospodaří na kusu polské půdy, a třebaže jejich domy nejsou skvělé, přece mají dost místností, aby o prázdninách pohostili gymnazijního profesora s rodinou. Skromně vychovanou Maňu nezajímá fádňí pobyt v letoviscích, navštěvovaných obyvateli Varšavy. V létě se tato intelektuálská dcera stává prostou venkovankou – snad se v ní ozývá hluboká tradice rodu.

„Budeme závodit... Vsaď se, že budu na konci zahrady první,“ křičí vesele Zoša, která si hraje na opravdovou „maminku“.

„Já nechci závodit... Chci, abys mi vyprávěla pohádku...“

Nikdo, ani profesor, ani jeho žena, neumí vyprávět jako Zoša. Její představivost líčí obyčejné příběhy a pohádky se zvláštním půvabem, s jakým by je přetvářel pravý umělec. Skládá také krátké komedie a nadšeně je přednáší ohromeným sourozencům. Svým hereckým a básnickým talentem si Zoša Maňu podmaňuje; ta se směje a zároveň tetelí strachy, když poslouchá fantastické příběhy, jejichž nit může pětileté děcko sotva sledovat.

Děvčátka se brzo vracejí domů, a jak se blíží ke gymnáziu, starší se mírní a mluví tišším hlasem. Vymyšlená povídka ještě neskončila, ale Zoša přesto zmlkla. Tiše procházejí pod okny pravého křídla gymnázia, která jsou zakryta naškrobenými krajkovými záclonami.

Za těmito okny bydlí člověk, kterého rodina Skłodowských nejvíce nenávidí a kterého se nejvíce bojí – pan Ivanov, ředitel gymnázia, jenž ve zdech ústavu zastupuje carskou vládu.

—

Je trpké být v roce 1872 Polákem, „poddaným ruského cara“, zvláště pokud patří k rozjitřené inteligenci. I v této vrstvě vře odbojná krev a vnučené otroctví snáší velmi bolestně.

Přesně před sto lety se nenasytné mocnosti, obávaní sousedé, rozhodly oslabené Polsko zničit. Německo, Rusko a Rakousko tuto nešťastnou zemi třikrát roztrhaly a podělily se o její kraje. Poláci proti utlačovatelům povstali, leč marně: otrokářská pouta se jen přitáhla. Po nezdaru hrdinné revoluce v roce 1831 nařídil car Mikuláš proti „ruskému“ Polsku přísné represálie. Vlastenci byli zatýkáni a hromadně posíláni do vyhnanství, jejich majetek byl konfiskován.

V roce 1863 nový pokus o osvobození, nová katastrofa. Vzbouřenci šli proti carským puškám jen s kosami a cepy. Půldruhého roku beznadějných bojů, a nakonec se na varšavských hradbách houpala na pěti šibenicích těla popravených vůdců.

Od tohoto dramatu má být Polsko, které odmítá zemřít, přinuceno všemi způsoby k poslušnosti. Zatímco zástupy spoutaných vzbouřenců putují na Sibiř, do země se nahrne záplava ruských policistů, profesorů a úředníků. Jejich poslání? Dohlédnout na Poláky, pronásledovat jejich náboženství, zakazovat podezřelé časopisy a knihy, zvolna vytlačovat rodnou řeč... Jedním slovem, zhubit duši národa.

Ale ve druhém táboře se ihned organizuje odboj. Tragické zkušenosti Polákům ukázaly, že prozatím nemají žádnou naději vybojovat si svobodu silou. Musí čekat a přitom bojovat proti ochablosti a pasivitě, nebezpečným plodům planého vyčkávání.

Boje se přenášejí jinam. Hrdiny už nejsou bojovníci ozbrojení kosami, kteří útočili na kozáky a umírali jako slavný Ludvík Narbutt s výkřikem: „Rád zemřu pro vlast!“ Dnes jsou hrdiny intelektuálové, umělci, učitelé – ti, kdo formují názory nových generací. Jejich odvaha spočívá v tom, že se nutí k přetvářce a snáší veškeré ponížení, jen aby nepřišli o místa, ve kterých je car zatím toleruje a z kterých mohou tajně ovlivňovat a vzdělávat mládež a vést své krajany.

V každém polském lyceu žijí v hlubokém antagonismu a ve zdánlivě laskavém vztahu vítězové a poražení, slídívní ředitelé a utlačovaní profesori – Ivanovové a Skłodowští.

A zvláště Ivanova z Novolipek je proč nenávidět. Nemilosrdný k podřízeným, přinuceným vyučovat „rusky“ děti své rodné země. Chvilí jim skládá nejsladší poklony, vzápětí je peskuje nejhrubšími výtkami. Ivanov, třeba sám není příliš vzdělaný, ve své horlivosti kontroluje úkoly žáků a hledá v nich polonismy, kterými se žáci občas prohřeší.

Jeho city k profesorovi Skłodowskému ochladly zvláště poté, co profesor na obhajobu jednoho žáka klidně prohlásil: „Pane Ivanove, udělal-li chlapec chybu, stalo se to jistě nedopatřením. I vy – a dost často – chybujete v ruském pravopise. Jsem přesvědčen, že jako vy ani tenhle chlapec to neudělal naschvál.“

A zrovna o tomto Ivanovovi mluví profesor tiše se ženou, když Maňa a Zoša po procházce vklouznou do otcovy pracovny.

„Vzpomínáš si na mši, kterou sloužili pro sekundány minulý týden, prý aby bylo vyslyšeno jejich nejvroucnější přání? Zorganizovali mezi sebou sbírku, aby zaplatili její náklady, ale nikdo nechce říci faráři, co si vlastně přejí. A včera se mi malý Barzyński se vším svěřil: chlapci se dozvěděli, že Ivanovova dcera má tyfus, a z nenávisti k řediteli nechali sloužit mši, aby zemřela... Kdyby to chudák farář věděl, zoufal by si, že na sebe vzal takovou odpovědnost.“

Pana Skłodowského příhoda pobavila, ale ženě, horlivé katoličce, není do smíchu. Sklání se nad prací – a není to zrovna práce pro ženu. V ruce šídlo a knejp, paní Skłodovská vyrábí boty. Neštítí se žádné práce. Od té doby, co ji mateřství a nemoc přiměly zůstat doma, se vyučila ševcovině. Za dětské botky – a že jich děti něco roztrhají, teď platí pouze náklady na materiál. Život není snadný...

„Tenhle pár je pro tebe, Maňuško. Podívej se, budou se ti líbit?“

Maňa pozoruje, jak štíhlé ruce vyřezávají podrážku a vytahují namolenou dratev. Blízko matky se usadil ve svém oblíbeném křesle otec. Jak ráda by mu vylezla na kolena, rozvázala pečlivě utažený uzel kravaty, polaskala kaštanovou bradu, rámující přísný obličej s milým úsměvem...

Kdepak! Rozhovor dospělých je tak nudný. „Ivanov... policie... car... vyhnanství... spiknutí... Sibiř...“ Každý den, co je na světě, slyší Maňa

stejná slova, nejasně jim připisuje jakýsi hrůzný význam a instinktivně se odtahuje a oddaluje chvíli pochopení.

Utíká do svých dětských snů, odvrací se od rodičů, od vzrušeného šepotu, který občas přehluší cvaknutí nůžek nebo suchý úder kladívka na cvoček. Bloumá po pokojích a beze spěchu si zálibně prohlíží věci, které má obzvlášť ráda.

Nejkrásnějším pokojem rodinného obydlí je pracovna – alespoň Maňě připadá nejzajímavější. Široký francouzský mahagonový psací stůl a křesla ve stylu francouzské restaurace, potažená nezničitelným rudým sametem, vzbuzují její úctu. A jak se nábytek nádherně leskne! Jednou, až bude Maňa starší a bude už chodit do školy, udělají tu místočko i pro ni – na konci tohoto stolu s nesčetnými zásuvkami, na konci pracovního stolu profesora Skłodowského, kam děti usedají k úkolům.

Majestátní portrét jakéhosi biskupa v těžkém zlatém rámu na zadní zdi pokoje Maňu zvlášť neokouzloval, třebaže ho rodina – ale jen rodina – připisovala Tizianovi. Svůj obdiv věnovala hlučným a vypouklým kyvadlovým hodinám ze zeleného malachitu, které stály na psacím stole, a také stolečku, který přivezl před rokem bratranec z Palerma: horní desku tvořila šachovnice vykládaná mramorem.

Holčička se vyhne policiče s modrým sèvreským talířem, zdobeným portrétem dobráckého Ludvíka XVIII. – tisíckrát Maňě nakazovali, aby se ho nedotýkala, a ona se ho teď hrozně bojí – a konečně se zastaví před nejdražšími poklady.

Prvním je vzácný tlakoměr – visí na zdi, zlacené ručičky se třpytí na bílé ploše a profesor ho pravidelně opatrně čistí a seřizuje, sledován pozornými pohledy dětí.

Druhý pohled představuje policička s několika přihrádkami, zaplněnými podivnými a půvabnými předměty. Jsou tam skleněné zkumavky, jemné váhy, vzorky minerálů, a dokonce elektroskop se zlatými lístky... Kdysi tyhle předměty nosil pan Skłodowski do tříd během vyučování. Ale od té doby, co byl státním nařízením snížen počet hodin přírodních věd, zůstává skříňka zavřená.

Maňa si ani neumí představit, k čemu všechny tyhle úchvatné věci

jsou. Jednou, když si je na špičkách blaženě prohlížela, jí otec řekl:
„Fyzikální přístroje.“

Divné jméno.

Nezapomněla je – nikdy na nic nezapomíná –, a protože má dobrou náladu, zpěvavě si je opakuje.

„Marie Skłodowska!“

„Prosím.“

„Řekni mi něco o Stanislavu Augustovi.“

„Stanislaw August Poniatowski byl zvolen polským králem roku 1764. Byl chytrý, velmi vzdělaný, měl rád umělce a spisovatele. Viděl chyby oslabující království a snažil se je napravit. Naneštěstí neměl dost odvahy...“

Dívka, která stojí ve třetí lavici u vysokých oken vedoucích na zasazený trávník Saské zahrady a jistě odříkává příjemným hlasem úlohu, se od svých spolužaček skoro neliší. Desetiletou slečnu halí od hlavy po paty ústavní stejnokroj z tmavomodré látky s kovovými knoflíky a bílým naškrobeným límcem. Kam se poděly věčně rozčuchané světlé vlasy Ančovičky! Pevně zapletený cop svázaný úzkou stužkou stahuje vlasy za drobné dokonalé uši a umíněnému obličejí vtiskuje téměř obyčejný ráz. Jiný cop, silnější a tmavší, nahradil Heliny lokny. Manina sestra sedí v sousední lavici. Přísné hladké šaty a přísný účes jsou v soukromé škole slečny Sikorské pravidlem.

Ani profesorka za katedrou není oblečena půvabněji. Její černá hedvábná halenka a vyztužený vysoký límeček se módou nikdy neřídily a slečna Antonina Tupalská by si ostatně nárok na krásu stejně dělat nemohla. Obličej má unavený, tvrdý, ošklivý, ale zároveň sympatický. Slečna Tupalská, běžně přezdívaná Tupča, učitelka matematiky a dějepisu, je tady třídní učitelkou. A z této funkce musela už několikrát rázně zakročit proti nezávislému duchu a nezkrotné povaze mladé Skłodowské...

A přesto se na Maňu dívá laskavým pohledem. Jak by se mohla nepyšnit skvělou žákyní, o dva roky mladší než její spolužačky. Nic pro ni není problém, je jasně nejlepší v matematice, dějepisu, literatuře, němčině, francouzštině i náboženství.

Ve třídě panuje ticho, dokonce víc než ticho. Hodinu dějepisu prosycuje atmosféra vroucí oddanosti. V očích pětadvaceti mladých

dívek i v přísném Tupčině obličej se odráží nadšením. Maňa mluví o dávno zemřelém panovníkovi a se zvláštním zanícením konstatuje: „Naneštěstí neměl dost odvahy...“

Málo půvabná učitelka přednáší příliš hodným žákům polsky dějiny jejich společné vlasti a všechny se tváří tajuplně jako spiklenci, jako spoluviníci.

A náhle se všechny zachvějí. Z chodby sem proniklo tiché drnčení elektrického zvonku.

Dvakrát dlouze, dvakrát krátce.

Signál vzápětí vyvolal tichý ruch. Tupča rychle vstala a spěšně sebrala knihy. Rychlými pohyby sebere ze žakovských stolků sešity a polské příručky a shrne je do zástěr čiperných dívek, které pak s touto kořistí mizí ve dveřích vedoucích k internátní ložnici. Šoupání židlí a tiché zavírání otevřených zásuvek. A už pět udýchaných dívek usedá na svá místa. Dveře třídy se pomalu otvírají.

Na prahu se objevil pan Hornberg, inspektor pro soukromé školy ve Varšavě, sešněrovaný do krásné uniformy – má žluté kalhoty a modrou kazajku s lesklými knoflíky. Je silný, vlasy má ostříhané po německu. Obličej obtloustlý, za brýlemi se zlatou obroučkou se skrývají pichlavé oči.

Inspektor si beze slova prohlíží žáčky. A vedle něho zdánlivě nezúčastněná ředitelka slečna Sikorská, která ho provází, si je prohlíží taky – ale kolik obav se tají v jejím pohledu! Dnes bylo tak málo času... Sotva školník odzvonil signál, Hornberg předešel svou průvodkyni, vystoupil po schodišti a zamířil si to rovnou do třídy. Panebože, jen aby bylo všechno v pořádku!

Žádný problém se neobjeví! Všech pětadvacet žáček se sklání nad šitím, náprstek na ukazováku, a obšívá nevinné knoflíkové dírky na kousku nezaobroubeného plátýnka. Na prázdných stolicích se povalují nůžky a nitě. A Tupča – žilky na čele jí trochu vystoupily – s upjatým pohledem ostentativně odkládá na židli otevřenou knihu tištěnou azbukou.

„Děvčata mají dvě hodiny šití týdně, pane inspektore,“ oznamuje rusky ředitelka s vážným obličejem.

Hornberg popošel k učitelce.

„Četla jste nahlas, slečno? Co právě čtete?“

„Krylovovy bajky. Začaly jsme dnes.“

Tupča odpovídá naprosto klidně. Do tváří se jí pomalu vrací normální barva.

Hornberg roztržitě zdvihá desku nejbližšího stolu. Nic. Žádný sešit, žádná kniha.

Jakmile žačky pečlivě zapošily dírky a zapíchly jehlu do plátna, přestaly pracovat. Sedí bez hnutí, ruce za zády, v tmavých šatech s bílým límečkem se podobají jedna druhé. A v těch pětadvaceti dětských tvářích, naráz jakoby zestárých, se zračí upjatý výraz, zastírající strach, lest a nenávisť.

Pan Hornberg trochu ztěžka usedá na židli, kterou mu nabídla slečna Tupalská.

„Vyvolala byste laskavě některou žákyni?“

Ve třetí řadě Marie Skłodovská mimoděk otáčí zamračený obličej k oknu. A tiše se modlí: „Panebože, učiň, abych to nebyla já... já ne... já ne...“

Ale dobře ví, že bude vyvolána. Před inspektorem vyvolávají vždy ji, protože umí nejvíc a mluví dobře rusky.

Vyvolali ji. Zdá se jí, že ji polilo horko. Ale ne – teď jí po zádech přeběhl mráz. Strachem se jí sevřelo hrdlo.

„Modlitbu,“ vypadne z unuděného a netečně se tvářícího Hornberga.

Marie monotónně a správně odříkává otčenáš. Jedním z nejpromyšlenějších ponížení, které si car na polské děti vymyslel, je povinnost odříkávat každý den katolické modlitby v ruštině. Pod zástěrkou ohledů k jejich víře je tak nutí znesvěcovat to, co mají v nejhlubší úctě.

Nové mlčení.

„Kdo vládl na naší svaté Rusi po Kateřině II.?“

„Kateřina II., Pavel I., Alexandr I., Mikuláš I., Alexandr II.“

Inspektor je spokojen. Děvče má dobrou paměť. A výborný přízvuk. Jako by se narodila v Petrohradě.

„Vymenuj členy carské rodiny a jejich tituly.“

„Jeho Veličenstvo carevna, Jeho carská Výsost carevič Alexandr, Jeho Výsost velkovévoda...“

Odříkávání trvá dlouho, nakonec se Hornberg usmál. Výborná žákyně! Nevidí nebo nechce vidět Manin zmatek a napjatý obličej. Maňa se namáhá, aby zakryla svou nenávist.

„Jaký je carův titul?“

„Veličenstvo.“

„A můj?“

„Blahorodí.“

Inspektor se zaplétá do hierarchických detailů, podle něho důležitějších než aritmetika a mluvnice. A nakonec se jen tak mimochodem zeptá: „Kdo nám vládne?“

Ředitelka i třídní pilně prohlízejí spisy na stolku, aby zakryly jiskry zlosti v očích. Odpověď nepřichází dost rychle a rozzlobený Hornberg opakuje otázku hlasitěji:

„Kdo nám vládne?“

„Jeho Veličenstvo Alexandr II., car matky Rusi,“ namáhavě vyslovuje Maňa. Je celá bledá.

Zkouška skončila. Státní úředník vstává, spěšně pozdraví a odchází se slečnou Sikorskou do další třídy.

Teprve teď Tupča zdvihne hlavu.

„Pojď sem, dušinko.“

Maňa vystoupí z lavice a jde k učitelce – ta ji beze slova políbí na čelo. A tu se ve třídě, která se opět probouzí k životu, vyčerpaná malá Polka srdceryvně rozpláče.

„Byl u nás inspektor... byl u nás inspektor...“

Rozčilené holčičky sdělují novinu svým maminkám a chůvám, které na ně před školou čekají. Skupiny zachumlaných žaček a dospělých, nabalených do kožichů, se rychle rozptýlí po chodníku pokrytém prvním sněhem. Mluví šeptem. Každý zvědavý chodec, každý zevloun před výkladní skříní může být policejní agent.

U tety Michałowské – u tety Lucie, která si přišla pro obě sestřičky – Hela vzrušeně líčí dopolední událost.

„Hornberg Maňu zkoušel... Odpovídala moc dobře... A pak se rozplakala... Inspektor asi nikde na nic nepřišel.“

Bujná Hela šeptá, rozkládá. Maňa jde vedle tety mlčky. Přestože

od zkoušení už uplynulo hezkých pár hodin, dívka se ještě nevzpamatovala. Nenávidí tuhle náhlou paniku, ponižující exhibice, kdy se musí lhát a zase lhát...

Dnes, po Hornbergově inspekci, na ni životní trampoty doléhají pádněji než jindy. Pamatuje si vůbec ještě, že kdysi bývala bezstarostnou holčičkou? Rodinu Skłodowských stíhá jedno neštěstí za druhým a Maně připadají poslední čtyři roky jako zlý sen.

Paní Skłodowská odjela se Zošou do Nice. Maně vysvětlili, že „po léčení bude maminka zase zdravá“. Za rok, když se holčička s maminkou shledala, ji v té zestárlé, osudem poznamenané ženě sotva poznala.

V srpnu 1873, po návratu z prázdnin, prožila rodina Skłodowských tragický den. Když vstoupili do bytu v Novolipkách a profesor Skłodowski se chtěl ujmout své práce před začátkem školního roku, našel na svém stole úřední dopis. Z rozkazu nadřízených úřadů mu snížili plat, odebrali školní byt i funkci zástupce ředitele. Upadl v nemilost.

Ředitel gymnázia Ivanov se málo poníženému podřízenému krutě pomstil. A vyhrál!

Po několikerém stěhování se rodina Skłodowských usadila na rohu ulice Novolipské a Karmelitské třídy. Způsob jejich života se pozvolna měnil... Přicházel nedostatek. Profesor si vzal na byt dva tři studenty – potom pět, osm, deset. Vybíral si mladé chlapce z řad svých žáků, kterým poskytoval byt, stravu a soukromé hodiny. Ze života rodiny zmizelo soukromí. Dům se proměnil v bzučící úl. Tyto změny nebyly zaviněny pouze tím, že pan Skłodowski měl nyní nižší postavení, ani tím, že bylo třeba zaplatit paní Skłodowské pobyt na Riviéře. Lehkomyslný švagr ho totiž zatáhl do dobrodružné spekulace, do komanditní společnosti „zázračného“ parního mlýna. A pan Skłodowski, obvykle tak opatrný, přišel o třicet tisíc rublů, o celé své úspory. Od té doby trpěl výčitkami a obavami z budoucnosti, trápil se přílišnou úzkostí, obviňoval se, že přivedl rodinu na mizinu a dcery připravil o věno.

Ale nejkrutěji se Maňa zblízka seznámila s neštěstím v lednu 1876. Jeden student na bytě onemocněl tyfem a nakazil Broňu a Zošu. Byly to strašné týdny. V jednom pokoji se matka snažila tlumit záchvaty kašle a v druhém se obě dívky zmítaly v horečkách.

Jednou ve středu pro Józefa, Helu a Marii přišel profesor a odvedl je za nejstarší sestrou. Zoša ležela na márách celá v bílém, na neživém obličejí slabý úsměv, ruce zkřížené, zázračně krásná, i když hlavu měla ostříhanou dohola.

Tehdy se Maňa poprvé setkala se smrtí. Poprvé, oblečena do černého kabátku, šla v pohřebním průvodu. Broňa už se uzdravovala a plakala na posteli, zesláblá paní Skłodowská se vlekla od jednoho okna k druhému a pohledem doprovázela rakev svého dítěte, kterou pomalu odváželi Karmelitskou třídou.

„Trochu si zajdeme, děvčata, musím nakoupit jablka, než uhodí mráz.“

Milá, báječná teta Lucie rázně odvádí své neteře Saskou zahradou, onoho listopadového dopoledne skoro opuštěnou. Využívá každé záminky, aby dostala děvčata na čerstvý vzduch, daleko od těsného bytu, kde zvolna vadne jejich tuberkulózní matka. Jen aby se ne-nakazily! Hela vypadá dobře, ale Maňa je tak bleďá, tak zničená...

Trojice opouští zahradu a vstupuje do staré varšavské čtvrti, kde se Maňa narodila. Tady jsou uličky zajímavější než v nových čtvrtích. Pod velkými, lomenými střechami, pokrytými sněhovým příkrovem vystavují domy varšavského Staroměstského náměstí své šedé fasády, ozdobené tisíci sovkami – tvářemi světců, římsami a figurkami zvířat na vývěsních štítech krámků.

V mrazivém vzduchu si kostelní zvony odpovídají mnoha tóny. Ty kostely přivolávají vzpomínku na celé dětství Marie Skłodowské. Na její křest u Panny Marie, na první přijímání u dominikánů – významný den pod znamením přísahy, kterou si navzájem složily Maňa se sestřenkou Henrykou: že do hostie nekousnou, nesmí se jí ani náznakem dotknout zuby. Do kostela Sv. Pavla jako malé chodily často poslouchat nedělní kázání v němčině...

Novoměstské náměstí, dnes pusté, liduprázdné, zná Maňa velmi dobře. S rodiči tu rok bydleli, když se odstěhovali z gymnázia. Každého dne chodila s maminkou a sourozenci do mariánského kostela, podivného a nádherného, jehož čtverhranná a stupňovitě zúžená věž z omšelých červených cihel se šikmo zdvíhá nad hřebenem střechy nad řekou.

Dnes vede teta Lucie dívky do chrámu. Maňa projde mohutnou gotickou branou, pak ještě pár kroků v šeru a rozechvěně pokleká. Raději ani nevzpomínat, že sem chodila se Zošou, ta už nežije, a s matkou, s níž Bůh nemá slitování!

Maňa se modlí k Bohu. Důvěřuje mu. Horoucně i zoufale prosí Ježíše, aby nebral život bytosti, kterou na světě nejvíc miluje. Oddaně nabízí Hospodinovi svůj: je připravena obětovat sebe, aby zachránila maminku.

Vedle ní sklánějí hlavu teta Lucie a Hela a obě se tiše modlí.

Pak všechny tři vyjdou a sestupují po kostrbatém schodišti k řece. Široká, mohutná Visla působí smutným dojmem. Žlutavé vody oblévají písčiny, vytvářející uprostřed toku světlé ostrůvky, a tvrdošíjně narážejí na nepoddajné břehy, pokryté plovárnami a prádelnami. Podlouhlé, šedé parníčky, které v létě hostí veselé společnosti, jsou opuštěné a nehybné. Veškerý život u řeky se teď soustřeďuje kolem lodí s jablky. Kotví tu dvě. Dva úzké nákladní čluny s ostrou přídí, ponořené až po okraj.

Majitel, zachumlaný do ovčího kožichu, odklízí náruče slámy a ukazuje své zboží. Měkké stelivo chrání jablka před mrazem a pod ním září lodní náklad, tvrdá, červená, lesklá jablíčka. Jsou jich stovky, tisíce, až na dno. Dovážejí je sem z horní Visly, z krásného města Kazimierze, odkud dlouho, dlouho plují po proudu až do Varšavy.

„Já je vyberu... já vyberu naše jablka!“ křičí Hela a Maňa ji napodobuje, hned odkládá rukávník a odhazuje školní brašnu.

Nic nemohlo děvčata nadchnout víc než tahle výprava s obdivuhodnými obřady. Vybíráte jablka jedno po druhém, obracíte, prohlížíte je a pak si je uložíte do košíku. Ta, co jsou nahnílá, házíte do proudu Visly a díváte se, jak odplouvají. Když je košík plný a odcházíte, nejkrásnější jablíčko si nesete v ruce...

Studí a chrúpe mezi zuby a musíte se do něho zakousnout, zatímco teta Lucie smlouvá o ceně a vybírá si mezi pihovatými kluky, kteří tu okounějí, jednoho, jemuž lze podle jejího mínění svěřit náklad, aby ho odnesl do bytu.

Pět hodin. Po svačině služky sklidily ze stolu a rozsvítily visací petrolejku. Je čas k práci. Strávníci vklouzli do svých pokojů, kde bydlí po

dvou, po třech. Profesorovy děti zůstaly v jídelně předělané na studovnu a otevřely sešity a knihy. A hned se odnikud a odevšad rozhučí zner-vózňující žalm, který po léta zůstává vůdčím motivem života v domě.

Stále stejní žáci si nahlas brebentí latinské verše, dějepisná data a pravidla... V každém koutku téhle vědecké dílny někdo vzdychá, sténá. Jak je to všechno těžké! Kolikrát musel profesor mírnit zou-falství žáka, který výborně pochopil výklad v rodné řeči, ale i když se snažil, nedokázal ho pochopit v ruštině, v řeči úřední, a už vůbec ho nedokázal zopakovat.

Maňa tenhle strach nezná. Má úžasnou paměť a udivuje kama-rádky, když jim recituje bez chyby báseň, kterou si dvakrát přečetla; podezírají ji z podvodu a obviňují, že se ji potají naučila nazpaměť. Se svými úkoly bývá hotova mnohem dřív než ostatní, a tak často z nedostatku práce i z přirozené ochoty pomůže kamarádce, která už si neví rady.

Ale nejraději se posadí ke knize, opře lokty o stůl, hlavu do dla-ní, zacpe si uši, aby se uchránila před Helou, která se látku nenaučí bez hlučného přeřikávání. Je to zbytečná opatrnost: za chvíli Ma-ňu strhne četba, že přestane vnímat okolí.

Tento dar soustředění je jedinou zvláštností normální zdravé dí-venky a její sourozenci i přítelkyně se často baví na její účet. Dva-cetkrát zorganizovala Broňa a Hela – strážníci jim vydatně pomáha-li – kolem nejmladší sestry nesnesitelný hluk, ale ta lačně četla dál, ani nezvedla hlavu.

Dnes by si chtěly vymyslet něco lepšího a sama přítomnost Hen-ryky Michałowské, dcery tety Lucie, je ponouká k různým alotrím. Přiblíží se k nehybné Maně po špičkách a postaví kolem ní lešení ze židlí. Židle po stranách, jedna za ní, na to zase dvě a na vrcholek po-slední – stavba je hotova. A tíše předstírají píli. A čekají.

Čekají dlouho, holčička si ničeho nevšimla. Ani šepotu, ani tlume-ného smíchu, ani stínu židlí, který dopadá na její hlavu. Půl hodiny sedí a netuší, jak je ohrožena labilní pyramidou. Dokončila kapito-lu, zavírá knihu, zvedá hlavu... Židle se s rachotem zřítí. Hotové ze-mětřesení. Hela výská radostí. Broňka a Henryka se kryjí a bojí se protiútoky.

Ale Maňa si toho ani nevšimne. Nerozzlobí se, ani se nezasměje klukovině, která ji vystrašila. V jejích popelavých očích se zračí údiv náměsíčníka, surově vyrušeného ze spánku. Mne si levé rameno, kam ji udeřila židle, sebere knihy a odnese je do sousedního pokoje. A když prochází kolem „velkých“ dětí, řekne jim tři slova:

„To byla hloupost!“

Její klid „velké“ zklamal. Snad jen v těchto chvílích úplného pohroužení nalézá Maňa kouzlo raného dětství. Čte všechno, co jí přijde do ruky: školní učebnice, básně, dobrodružné romány i odborné knihy vypůjčené z knihovny pana Skłodowského.

A na několik hodin zapomene na strašidla. Zapomene na ruské slídily, zapomene na Hornbergovy inspekce. Zapomene na unavenou tvář svého otce, zavaleného běžnými starostmi, a na věčný ruch v bytě, zapomene na ranní vstávání; aby se studenti mohli nasnídat, musela ještě rozespalá utíkat z moleskinové pohovky, odkud jí neustále spadávala přikrývka. Jídelna je totiž zároveň ložnicí děvčat Skłodowských.

Zapomene na hrůzu; zapomene na hrůzu z utiskovatelů, hrůzu z náboženství, na hrůzu z nemoci a ze smrti. Instinktivně se snaží z tíživého ovzduší uniknout. Ale je to jen pomyslný únik. Jakmile se probere, znovu ji všechno přepadne – především obavy z matčiny nemoci. Nemocná paní Skłodowská byla kdysi krasavice – teď na ní nezůstala ani stopa krásy. A Maňa dobře chápe, i když ji uklidňují chlácholivými větami, že ani obdiv, hluboká láska a vroucí modlitby neodvrátí blížící se tragédii.

Také paní Skłodowská myslí s obavami na neodvratný konec. Nechce, aby ji události zaskočily a vnesly do rodiny zmatek. Proto 9. května 1878 žádá, aby lékaře vystřídal kněz. Jenom kněz bude znát úzkosti této křesťanky, jak ji bolí, že zanechá milovanému manželovi starosti o čtyři děti, a jak se trápí pomyšlením na budoucnost těch mladých stvoření, která opouští! Vždyť její Maňušce je teprve deset let...

A rodina už spatří jen uklidněnou tvář, které poslední hodiny vrátily vznešenou krásu. Umírá, jak si přála – v klidu a při vědomí. V čistě uklizeném pokoji bdí u jejího lůžka manžel, syn a dcery. A podlouhlé

patetické šedé oči, už zacloněné smrtí, spočinou na pěti ztrhaných tvářích, jako by je umírající chtěla odprosit, že je příčinou jejich velké bolesti.

Z posledních sil se s každým rozloučí. Pomalu, poznenáhlu slábne. S poslední jiskřičkou života pronese už jen jedinou větu.

Rozechvělou rukou žehná rodině.

S pohledem upřeným na muže a děti, s nimiž se loučí, zašeptá, spíš vydechne poslední větu:

„Mám vás ráda.“

Maňa, znovu ve smutečných šatech, zoufale bloudí po bytě v Karmelitské ulici. Nemůže si zvyknout, že Broňka bydlí v pokoji zesnulé, že jen ona a Hela spí na moleskinových pohovkách a že do domu dochází paní, narychlo přijatá profesorem. Dává příkazy služkám, sestavuje jídelníček pro všechny strávníky a roztržitě dozírá na oblečení dětí. Pan Skłodowski věnuje všechen svůj volný čas sirotkům. Ale může jim věnovat jen neobratnou a dojmavou mužskou péči.

Maňa záhy poznává, jak je život krutý. Krutý k národům, krutý k lidem. Zoša je mrtvá, paní Skłodowská je mrtvá. Dítě, připravené o něhu milující matky, ochuzené o ochranu starší sestry, vyrůstá v jakémsi osamocení, ale nikdy si nestěžuje.

Je hrdá, nevzdává se. A když teď pokleká v katolickém kostele, kam chodívala s matkou, cítí jakousi němou vzpouru.

Nedovolává se Boha s takovou láskou jako dříve. Bůh na ně nespravedlivě seslal tyto strašné rány, zabil kolem ní radost, veselí a něhu.

V každé rodině bývají období rozmachu. Ze záhadných příčin se jedno pokolení odliší od těch minulých i následujících pokladem nadání, nádhernou životností, krásou i úspěchem.

I u Skłodowských nadešel tento okamžik, ač právě splatili krutou daň neštěstí. Smrt si vzala Zošu jako rukojmí za čtyři chytré a živé děti. Tyto děti, jejichž matka byla souchotinářka a otec přepracovaný intelektuál, jsou nadány neutuchající touhou po životě. Zvládají těžkosti, překonávají překážky a vyrůstají z nich výjimeční lidé.

Je to radostný pohled, jak jednoho slunného rána na jaře roku 1882 sedí kolem stolu u snídaně. Hele je šestnáct, je velká, půvabná, bezesporu nejhezčí. Bronce září tváře, má kvetoucí pleť, zlaté vlasy. Józef, nejstarší, s postavou severského atleta, má na sobě studentskou blůzu.

A Maňa... Maňa vypadá skvěle! Přiznejme, že ztloustla, úzký stejnokroj obepíná ne zrovna nejštíhlejší postavu. Protože je nejmladší, je prozatím nejméně hezká. Ale stejně jako sestry má vzrušenou, radostnou tvář, jasné oči, světlé vlasy a světlou pleť polských dívek a žen.

Jen dvě nejmladší nosí stejnokroj. Hela, věrná žačka školy paní Sikorské, modrý a Maňa, výborná žákyně státního gymnázia, hnědý. Na témž gymnáziu dokončila před rokem studia Broňka a obdržela zlatou medaili s vyznamenáním, která jí zajistila jistý věhlas.

Broňka už není školačka, ale „slečna“. Vzala do svých rukou otěže domácnosti a zastoupila hašteřivé najaté paní. Počítá, dozírá na strážníky – na věčné strážníky, kteří jen čas od času změni jméno a tvář –, vlasy má jako „velká“ vyčesány do uzlu, šaty s honzíkem nebo vlečkou a spoustou knoflíčků splývají až na zem.

Józefovi byla, stejně jako Broně, udělena zlatá medaile s vyznamenáním, když absolvoval studium na chlapeckém gymnáziu a odcházel na lékařskou fakultu. Sestry ho obdivují a závidějí mu. Tři sestry sužuje touha po vzdělání a předem proklínají řád

Varšavské univerzity, kde nesmějí studovat ženy. Lačně poslouchají výklady nejstaršího sourozence o carské univerzitě, která je přece tak průměrná a kde přednášejí ctižádostiví Rusové a ujařmení Poláci.

Ale rozhovor je od jídla neodvede. Po chlebu, masu, smetaně a cukroví se jen zaprášilo.

„Józefe, musíš nám dělat kavalíra v tanečních,“ hlásí Hela, neboť nerada zapomíná na důležité věci. „Co myslíš, Broňko, když pořádně vyžehlím ty šaty, můžu v nich jít?“

„Můžeš, stejně jiné nemáš,“ filozoficky podotkne Broňka. „Podíváme se na ně ve tři, až se vrátíš.“

„Máte přece tak krásné šaty,“ obdivuje je Maňa.

„Tomu ty nerozumíš, na to jsi ještě malá.“

Mládež se rozprchne. Broňa sklízí ze stolu, Józef odejde, sešity pod paží, Hela a Maňa letí do kuchyně.

„Moje svačina... sardelky... kde je máslo?“

A třebaže se dorost Skłodowských vydatně nasnídal, má znovu starost o žaludek. Všichni ukládají do plátěných tašek svačinu, na které si pochutnají ve škole o přestávce v jedenáct hodin: housky, výborný polský salám, sardelky, jablka...

Maňa zavře nacpanou taštičku a hodí si aktovku na záda.

„Pospěš si! Zmeškáš schůzku!“ kyne jí Hela, která se taky připravuje k odchodu.

„Nestraš, vždyť je teprve půl deváté. Na shledanou!“

Na schodišti předběhne dva otcovy strážníky. Nehrnou se do gymnázia s takovým zápalem jako ona.

Gymnázia, ústavy, školy... Mládí Marie Skłodowské zná jen tato slova. Pan Skłodowski učí na gymnáziu, Broňa absolvovala gymnázium, Maňa chodí na gymnázium, Józef je na univerzitě, Hela v ústavu slečny Sikorské... I jejich domov je svým způsobem jakýsi vzdělávací ústav! Maňa si představuje vesmír jako obrovskou školu s žáky a profesory, kde panuje jediné heslo: Učit se!

Od té doby, co se rodina odstěhovala ze smutné Karmelitské třídy na Lešenskou ulici, jsou strážníci snesitelnější. Dům je půvabný: stylové průčelí, tichý dvorek s vrkajícími šedivými holuby, balkony

obrostlé divokým vínem. Byt v prvním patře je dostatečně prostorný a otec s dětmi si pro sebe mohou nechat čtyři pokoje.

Lešenská ulice se svou širokou vozovkou a bohatými domy patří k lepším varšavským adresám, to znamená, že se tu setkáte s jistými velkoměstskými rysy. V okolní takřka elegantní čtvrti vše nějak připomíná Západ. Od kalvínského kostela přímo proti domu Skłodowských až k sloupové budově na rohu Rymańskiej ulice, která je zcela francouzská a připomíná obdiv, který v Polsku vzbudil Napoleon a který trvá dodnes.

S aktovkou na zádech Maňa spěchá k sídlu hrabat Zamojských, „Modrému paláci“. Mine hlavní vchod a vstoupí na staříčké nádvoří, hlídané bronzovým lvem. Najednou se zklamaně zastaví: nádvoří je prázdné.

Ale vtom už zaslechne něžný hlas:

„Maňuško, neutíkej, Kaža už jde.“

„Děkuji, milostivá paní... dobrý den!“

Z okna zvýšeného přízemí na Maňku Skłodowskou přívětivě shlíží paní Przyborowská, žena knihovníka hrabat Zamojských. Tmavé vlasy má sčesané do pevného věnce copů. Její dcerka už dva roky věrně kamarádí s nejmladší Skłodowskou.

„Musíš přijít odpoledne na svačinu, udělám vám ‚paczky‘ a mraženou čokoládu, to máš ráda!“

„Určitě musíš přijít,“ křičí Kaža. Už seběhla ze schodů a chytla se přítelkyně za ruku. „Pospěš si, Maño, jdeme pozdě.“

„Vždyť už jsem taky chtěla zvednout kruh.“

Každý den se Maňa zastavuje pro Kažu a čekává na ni u vrat. Když na místě nikdo není, zdvihne těžký kruh v tlamě bronzového lva, obrátí ho na čumák a pokračuje v cestě do gymnázia. Jakmile Kaža vidí zdvižený kruh, pochopí, že Maňa už tu byla. Jestli ji chce dohonit, musí si pospíšet...

Kaža je velmi půvabná. Šťastná měšťanská dcerka, kterou kazí hodní rodiče. Manželé Przyborowští kazí i Maňu, jednají s ní jako s vlastní dcerou a snaží se, aby zapoměla, že je sirotek. Ale z mnoha maličkostí v oblečení i účesu dívek v hnědých stejnokrojích snadno poznáme, že jedna je zhýčkané děcko, kterému pečlivá matka ráno

češe hladké vlasy a zavazuje mašle, a druhá, ani ne patnáctiletá, vyrůstá v domě, kde nikdo nemá čas se o ni starat.

Ruku v ruce jdou mladé slečny úzkou uličkou Zabia. Neviděly se od včerejší svačiny a teď si musí sdělit tolik důležitých věcí! Tolik řečí a skoro všechny se točí kolem gymnázia na Krakovské třídě.

Jaký je to rozdíl po ústavu slečny Sikorské, v jádře polském, studovat na státní škole, která je skrz naskrz poruštěná. Byla to nutná změna – protože jen carská gymnázia mohou udělovat diplomy – a tak se Maňa a Kaža hojí skládáním rýmovaček na profesory z Ruska. Nezapomínají ani na nudného pastora Medinka, který učí němčinu, a především nezapomenou na slečnu Mayerovou, nenávistnou a nenáviděnou dohlížitelku.

Malá Mayerka s hnědými mastnými vlasy, v měkkých slídilských papučích, je Maniným vyhlášeným nepřítelem. Všechno jí vyčítá: tvrdohlavost i pohrdavý úsměv, se kterým Maňa poslouchá její pichlavé poznámky.

„Skłodowská – s tou nemá cenu ztrácet čas – to je jako házet hrách na stěnu!“ stěžuje si ta puntičkářka. Zvlášť jí zlobí Manin kučeravý účes, říkává, že je „směšný a nepořádný“, rázně kartáčuje protestující čupřiny a snaží se z Polky udělat německou Gretchen s pevně zapletenými copy. Marná snaha! Po několika minutách volné, dovádivé lokny znovu rámují svěží obličeje. A Maniny nevinné oči, jakoby žasnoucí, se zvlášť dotěrně upřou na lesklý věnec copů paní dohlížitelky.

„Zakazuju ti, aby ses na mě koukala tak svrchu,“ zuří rozčilená Mayerka.

„Jinak se dívat neumím!“ odpověděla jí jednou v návalu drzosti o hlavu větší Maňa.

Den po dni pokračuje válka mezi zatrpklou slečnou a svobodomyslnou žačkou. Nejhorší bouřka se snesla loni, když slečna Mayerová zašla nečekaně do třídy a přistihla Maňu s Kažou, jak tancují radostí mezi lavicemi na oslavu atentátu na cara Alexandra II., jehož náhlá smrt uvrhla celé carství do smutku

Nejsmutnější následek utlačovatelské politiky je zloba, která roste v porobených. Maňa a Kaža touží z celého srdce po pomstě; takové city jsou cizí lidem, kteří žijí na svobodě. A i když mají dívky něžnou

a velkorysou povahu, žijí ve zvláštním světě, ve světě, který z nenálosti udělal ctnost a z poslušnosti zbabělost.

A tak se mladé slečny vášnivě vrhají na to, co je jim dovoleno milovat. Zbožňují mladého krasavce pana Glasse, profesora matematiky, a pana Šlosarského, profesora přírodních věd – oba jsou Poláci, tedy spojenci. Dokonce mají různé vztahy i k ruským profesorům. Co si mají myslet o tajemném panu Mikšinovi, který potají odměnil jednu žačku sbírkou básní revolučního básníka Někrasova? Školačky si udiveně všímají kratičkových projevů solidarity, které přicházejí z nepřátelského tábora.

Ani na svaté Rusi nejsou jen samí carovi věrní.

V Manině třídě vedle sebe sedí Polky, Židovky, Rusky a Němky. Ještě se nerozdělily na různé tábory. Jejich společné mládí a vzrušující školní soupeření prozatím utlumuje rozdílnost jejich původu a názorů. Když je vidíte, jak si vzájemně pomáhají, jak si hrají o přestávkách, řekli byste, že mezi nimi panuje dokonalá shoda.

Ale po odchodu z gymnázia se hned znovu uzavrou do své mateřštiny, náboženství a svého vlastenectví. Polky jsou nejuzavřenější, protože jsou vystaveny největšímu pronásledování. Odcházejí ve skupinkách a smlouvají si schůzky na odpoledne kolem svačiny. Na těchto schůzkách nestrpí žádnou Rusku ani Němku.

Jejich zdánlivá nesmlouvavost je však zmítána hlubokými zmatky. Kolik tajených nervozit, kolik přehnaných zábran. Připadá jim, že se vším proviňují, i přátelstvím k cizince, i radostí, kterou bezděky prožívají při vědeckém a filozofickém výkladu z úst utlačovatelů – radostí z „úředního“ vzdělání, které v podstatě nenávidí.

Maňa Skłodowska se minulé léto s trochou dojetí a studu zároveň vyznala v dopise Kažce:

Víš, Kažo... Přese všechno mám gymnázium ráda. Možná se mi budeš posmívat, ale přesto se Ti přiznám, že ho mám ráda, a dokonce moc. Teď jsem se o tom přesvědčila. Ale ne, nemysli si, že mi chybí! Ani trošku! Ale pomyslení, že se tam brzo vrátím, mě nezneklidňuje a ty dva roky, které v něm mám prožít, mi nepřipadají tak strašné, tak trapné a tak dlouhé, jak jsem si myslela dřív.

Po Lazienkách, kde Maňa tráví většinu volna, je Saská zahrada nejmilejším místem rodného města, kterému bude navždy říkat „moje nejmilejší Varšavěnka“.

Maňa a Kaža vešly bránou a vykračují si alejí k zámku. Ještě před dvěma měsíci, podle neměnné tradice, máčely galoše ve velkých blátivých loužích – dost hlubokých, aby si je namočily až po okraj, ale ne tak hlubokých, aby si je úplně potopily a zmáčely střevíce. A jakmile nastalo sucho, vrátily se k hrám, které je dovedou rozesmát až k pláči, i když jsou dětsky naivní. Hrají si třeba „na zelenou“.

„Nepůjdeš si se mnou koupit nový sešit?“ začíná mírně Maňa. „Viděla jsem krásné, se zelenými obaly...“

Ale Kaža je ve střehu! Při slově „zelenými“ rychle ukáže Maňce ústřížek zeleného sametu; držela ho potají v kapse a teď nemusí dát zástavu. Maňa jako by přestala hrát. Stočí rozhovor na včerejší výklad profesora dějepisu. Zmínil se, že Polsko je pouhá provincie, polština hatmatilka a že Poláci svým nevděkem zahubili cara Mikuláše I., který je tolik miloval.

„A stejně se ten chudák styděl, že nám musí vyprávět takové příšernosti. Všimla sis, jak uhýbal očima a jak se tvářil?“

„Ano, byl celý zelený,“ prohodí nazdařbůh Kaža, ale už se jí před nosem třepetá světle zelený lístek kaštanu...

Dívky se prohýbají smíchy a vmísí se mezi hejno dětí, které si dělají bábovičky z písku nebo honí obruče.

Projdou mezi štíhlým sloupořadím Saského paláce a přejdou rozlehlé nádvoří. Najednou Maňa vzkřikne:

„Přešly jsme kolem pomníku, musíme se vrátit!“

Kaža udělá bez odmluvy čelem vzad. Rozpustil slečny totiž provedly neodpustitelnou chybu. Uprostřed Saského náměstí se tyčí pompézní obelisk obklopený čtyřmi lvy, na kterém je napsáno v azbuce: „Polákům věrným panovníkovi“. Tato carova pocta zrádcům, kteří se spojili s utlačovateli, se vlastencům hnusí, a lidé si zvykli u pomníku odplivnout, kdykoliv prochází kolem... A když z roztržitosti zapomenou, je třeba se vrátit a chybu napravit.

Splnily řádně svou povinnost a už jsou zase v plném hovoru.

„U nás se bude dneska tancovat. Přijdeš se podívat?“ ptá se Maňa.